

UDK 091(497.4):811.163.6

Andrejka Žejn

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU

andrejka.zejn@zrc-sazu.si

JEZIK *POLJANSKEGA ROKOPISA* – JEZIK ROKOPISA NA PREHODU IZ 18. V 19. STOLETJE

Poljanski rokopis je najverjetneje nastal ob koncu 18. ali v začetku 19. stoletja v kapucin-skem samostanu v Škofji Loki. Zemljepisno se uvršča na področje rovtarske narečne skupine, močno zaznamovane z gorenjskimi narečnimi inovacijami, medtem ko je bila v času njegovega nastanka na tem področju aktualna osrednjeslovenska ali kranjska knjižna različica. Avtor rokopisa ni znan, lahko pa opredelimo naslovnika, namen nastanka besedila in razmerje do znanih predlog, versko-politične razmere v času nastanka in vpliv teh dejavnikov na jezikovno podobo rokopisa. Analiza posameznih glasovnih pojavov pokaže, da je avtor rokopisa upošteval tako protestantsko knjižno tradicijo kot tudi sočasno osrednjeslovensko knjižno različico, značilni pa so tudi številni gorenjsko-rovtarski narečni pojavi, ki za takratno osrednjeslovensko knjižno različico niso bili sprejemljivi.

Ključne besede: neznani rokopisi, Poljanski rokopis, glasovje, narečja, osrednjeslovenska knjižna različica

The *Poljane Manuscript* is believed to have been compiled around 1800 at the Capuchin monastery in Škofja Loka. Geographically, the manuscript belongs to the Rovte dialect group, which was strongly influenced by Upper Carniolan dialect innovations, and at the time of its compilation the Central Slovene standard version was in common use. The manuscript's author is unknown, but the addressee, the purpose of its creation, its relation to known models, the religious and political circumstances, and the influence of these factors on the manuscript's linguistic form can be defined. The analysis of individual phonological features shows that the author took into account both the Reformation-era written tradition and the contemporary Central Slovene standard version; in addition, many Rovte Upper Carniolan dialect features are also present that were not acceptable in the Central Slovene standard version of that time.

Keywords: unknown manuscripts, Poljane Manuscript, phonology, dialects, Central Slovene standard version

0 Uvod

Register slovenskih rokopisov baročne dobe¹ vsebuje tudi rokopis z uredniškim slovenskim naslovom *Poljanski rokopis: Jezusovo življenje v sto postavah* (v prispev-

¹ Dostopen na: <http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss/VIEW/>

ku krajše *Poljanski rokopis*) [NRSS 2011, Ms 023], eno »najbolj presenetljivih najdb, kar si jih je moč misliti pri raziskovanju slovenskih baročnih rokopisov«. (Ogrin 2011: 394) Rokopis je bil leta 2009 odkrit v izropanem župnišču v Poljanah nad Škofjo Loko, danes ga hrani rokopisni oddelek NUK. Obsega 664 strani, začetek in konec sta precej poškodovana, deloma izgubljena, glavnina besedila pa je dobro ohranjena.

Rokopis je nastal v letu 1799 ali kmalu po njem, torej na prehodu iz 18. v 19. stoletje, najverjetneje v kapucinskem samostanu v Škofji Loki.² Vsebinsko in slogovno je delo povezano z eno od monumentalnih baročnih izdaj *Jezusovega življenja* kapucinskega patra Martina Cochemskega, ki je ustvarjal v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja. Gre za baročno asketično-meditativno besedilo o Jezusovem življenju, ki ga vsebinsko lahko razdelimo na dva dela: Jezusovo življenje in delovanje ter obsežnejši Jezusov in Marijin pasijon. Evangelijska poročila o dogajanju vseskozi osvetljujejo in pojasnjujejo pričevanja in razlage iz del cerkvenih očetov in srednjeveških mističnih razodetij (Ogrin 2011: 394–395). *Poljanski rokopis* z drugimi najdbami odpira novo poglavje slovenske literarne zgodovine (Bjelčevič 2013: 117) in ponuja tudi obsežno gradivo za zgodovinskojezikoslovne raziskave.

1 Pričakovana jezikovna variantnost *Poljanskega rokopisa*

Če izhajamo iz kraja najdbe, podatka o času nastanka in prvega vtisa ob branju rokopisa, jezik rokopisa lahko uvrstimo v polje med rovtarsko ali gorenjsko narečno podobo in sočasno osrednjeslovensko ali kranjsko knjižno različico³. Pri analizi in interpretaciji jezikovnih pojavov bodo zato upoštevane značilnosti osrednjeslovenske knjižne različice druge polovice 18. stoletja, kot se je »razmeroma umerjeno« ustalila v Japljevih knjižnih delih, zlasti prevodu *Svetega pisma* (Orožen 1996: 253), na ozadju knjižnojezikovne tradicije od začetkov slovenskega knjižnega jezika in (sodobnej-

² Matija Ogrin (2011) v prispevku Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja navaja še druge rokopise, ki so nastali v istem samostanu v Škofji Loki, ob znamenitem in z več vidikov že obravnavanem *Škofjeloškem pasijonu* še pridige Ferdinanda Ljubljanskega in *Bukve Svete Gertrudis jenoj Mehtildis*. Ko bodo izvedene podrobnejše raziskave jezika tudi novo odkritih rokopisov, bo mogoča podrobnejša medsebojna primerjava njihove jezikovne podobe.

³ V literaturi o zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika je za obdobje od srede 18. stoletja do srede 19. stoletja za knjižne različice, ki so se oblikovali kot posledica zgodnje narečne jezikovne cepitve in stare upravnopolitične delitve v slovenskem jezikovnem prostoru (Orožen 1996: 121), najpogostejša delitev na različico osrednjeslovenskega tipa knjižnega jezika ali osrednjeslovensko knjižno različico (Orožen 1996: 123), osrednjeslovenski knjižni podsestav ali t. i. kranjski deželni jezik ali kranjski knjižni jezik, in sicer kot eden od pokrajinskih knjižnih jezikov (Orel 2009: 7) ali eden od pokrajinskih, deželnih tipov jezika (Orel 2003: 552), ali osrednjeslovenski knjižni jezik (Jesenšek 2015), v opoziciji do prekmurskega (Orožen 1996: 122) oz. vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (Orel 2009: 9, Jesenšek 2015: 13), po Jesenšku (2015: 19) še vzhodnoštajerski knjižni jezik, ki se je začel oblikovati v drugi polovici 18. stoletja. Opredeljeni sta še koroška in vzhodnoštajerska oz. štajerska knjižna različica (Orožen 1996: 122, Orel 2009: 9) ali koroški in prekmurski pokrajinska, deželna tipa jezika (Orel 2003: 552).

ša)⁴ narečna uvrščenost glede na kraj najdbe oz. domnevnega nastanka *Poljanskega rokopisa*.

Že za 16. stoletje je bilo ugotovljeno, da je bil jezik cerkvene književnosti nadnarečen in obenem organski v tem smislu, da se je naslonil na govorni jezik in se s tem še v naslednjih stoletjih izognil razkolu med »visokim«, cerkvenim, in »nizkim«, ljudskim jezikom (Paternu 1986: 60–61), tudi zato, ker so bili vse od začetkov knjižnega jezika avtorji besedil največkrat duhovniki in drugi izobraženci, ki so izhajali iz kmečkega prebivalstva (Eržen 2011: 38). V starejših slovenskih besedilih je t. i. knjižnost torej nastajala in se oblikovala iz narečne, nadnarečne, pa tudi večnarečne jezikovne osnove, določale so jo normativna nedoločnost, neustaljenost in posledično neenotnost rabe jezikovnih sredstev v pisnih besedilih. Še zlasti za nabožna rokopisna besedila 17. in 18. stoletja je pri izhodiščno govornjeni retorski prozi značilna večja prisotnost sočasnih govornjenih glasovnih in oblikovnih prvin. Vendar pa že takrat knjižni (zapisani) in govornjeni (narečni) jezik nista bila strogo ločena, meje med obema so bile veliko bolj odprte in prehodne (Orel 2003: 554, Orel 2009: 4). Jezikovnih prvin avtorji niso nekritično sprejemali v zapisani jezik, ampak so poleg lastnega jezikovnega občutka, znanja in jezikovne zmožnosti upoštevali tudi širši, ob koncu 18. stoletja regionalno omejen občutek prestiža in sprejemljivosti določenih jezikovnih elementov v zapisanem besedilu.

Ta dva pola sta torej le okvir ali izhodišče za obravnavo, saj se moramo pri opazovanju jezika rokopisa zavedati možnosti soobstoja vseh vmesnih varietet⁵ kot specifičnih, ne nujno homogenih in stabilnih množic jezikovnih prvin ali »človeških govornih vzorcev« (glasov, besed, slovničnih značilnosti ipd.), ki jih lahko povežemo s kakšnim zunanjim dejavnikom, npr. geografskim področjem ali družbeno skupino. (Bitenc 2016: 115) Ti zunanji dejavniki nam v primeru *Poljanskega rokopisa* – tako kot v primeru večine rokopisnih besedil – zaradi anonimnosti pisca rokopisa ali pomanjkanja podatkov o njem v določeni meri niso dostopni in nanje lahko le sklepamo.

2 Rovtarska narečja in sočasna osrednjeslovenska knjižna različica

Čprav *Poljanski rokopis* izvira iz zapuščenega župnišča v Poljanah nad Škofjo Loko, je po vsej verjetnosti nastal v danes od Poljan 13 kilometrov oddaljenem kapucinskem samostanu v Škofji Loki (Ogrin 2011: 395), ki je bil ustanovljen na začetku 18. stoletja. Glede na narečno členitev slovenskega etničnega ozemlja tako Škofja Loka kot Poljane nad Škofjo Loko ležita na področju rovtarske narečne skupine, v ka-

⁴ Čprav v besedilih starejših obdobjih lahko določamo jezikovne prvine, ki so bile in naj bi bile tudi danes značilne za zemljepisno pogojene varietete, in nam na drugi strani poznavanje sestava krajevnega govora in drugih govornjenih varietet pomaga razmejiti zemljepisno različne vplive (Orel 2009: 19), so se v stoletjih nedvomno tudi v narečjih zgodile spremembe, ki niso dokumentirane.

⁵ Izraz varieteta opredeljujemo po Bitenc (2016), ki ta termin sicer vpeljuje za raziskavo v sodobnem slovenskem jeziku, lahko pa jo apliciramo tudi na sinhrono situacijo v zgodovini slovenskega jezika, saj med varietete jezika lahko uvrstimo tako knjižni jezik kot narečje in tudi vse vmesne stopnje. V slovenski literaturi se v tem pomenu uporablja tudi termin različek (prim. npr. Kenda-Jež 2004 in Orel 2009).

tero spadajo med seboj precej različna tolimnsko, cerkljansko, poljansko, črnovrško, horjulsko in škofjeloško narečje. Rovtarska narečja so se oblikovala kot mešanica jezika Slovanov, ki so to območje ob naselitvi v vzhodne Alpe v 6. stoletju zaradi gozdov poselili le redko, ter kasneje priseljenih slovenskih in nemških kolonistov. Ti so se od 11. in zlasti 12. stoletja doseljevali na pobudo takratnih lastnikov freisinških škofov. Glede jezikovnih vplivov je nedvomno pomembna tudi lega rovtarskih narečij med gorenjsko narečno skupino na vzhodu in primorsko na zahodu. Zlasti za škofjeloški govor, ki je zemljepisno bližji gorenjskim narečjem, so značilne marsikatero gorenjske narečne inovacije. (Ramovš 1935: 48–49, 99, Logar 1996: 407)

Slovenski knjižni jezik je imel ob koncu 18. stoletja že več kot dvestoletno tradicijo. Temeljni pisni zgled so postavili sredi 16. stoletja protestanti s svojimi knjigami, zlasti pa s prevodom *Svetega pisma*. Posledica prehoda od zgolj ustnega k pisnemu prenosniku je bilo nujno opuščanje ožje narečnih posebnosti ter zavestno vzpostavljanje nadnarečnosti, zaradi tujejezičnih predlog pa so imeli na jezik na skladenjski, besedotvorni in besedni ravni pomemben vpliv tudi tuji jeziki, zlasti nemščina (Orel 2003: 551–54). Temelj knjižnega jezika od 16. stoletja dalje je bil načrtno osrednjeslovenski, z narečno dolensko-notranjskim zaznamovanim glasovno-oblikovnim sestavom. Knjižni jezik, ki so ga utemeljili protestanti, je neizogibno določal jezikovno normo še mlajšim katoliškim piscem in prevajalcem tudi v naslednjih stoletjih. V 17. stoletju so k razvoju osrednjeslovenske knjižne različice pomembno prispevali zlasti baročni pridigarji. V tem obdobju je na govorni jezik vplivala predvsem moderna vokalna redukcija, ki se je razmahnila zlasti v središčnem prostoru in naraščala od 17. do 18. stoletja (Orožen 1996: 105). Že od druge polovice 18. stoletja so regionalne tendence v knjižnojezikovnih prizadevanjih vodile v regionalizacijo jezika, ki je dosegla vrhunec ob koncu 18. stoletja (Orel 2003: 554). Od srede 18. do srede 19. stoletja je tako v slovenskem jezikovnem prostoru obstajalo več pokrajinskih knjižnih jezikov oz. jezikovnih različic: najpomembnejši in normativno najbolj izoblikovan je bil kranjski ali osrednjeslovenski knjižni jezik s tradicijo od 16. stoletja, ob kranjskem knjižnem jeziku so se oblikovali tudi koroška glasovno-oblikovna knjižna različica in štajerska različica ter vzhodnoslovenski knjižni podsestav ali jezik (Orožen 1996: 122, Orel 2009: 9). Pisci, izhajajoči iz gorenjske narečne osnove, so od prve polovice 18. stoletja zavestno uveljavljali nov knjižni sestav, rezultat načrtno vodene prepleta tradicionalno knjižnih in sočasno govornih ali tudi že »poknjiženih« gorenjskih, celo rovtarskih razvojnih jezikovnih prvin na vseh jezikovnih ravneh. (Orožen 1985: 219, Orožen 1996: 253)

3.1 Namen nastanka *Poljanskega rokopisa* in vpliv predlog

Tujejezična predloga rokopisa, katere vpliv lahko pričakujemo zlasti v besedišču in skladnji, je bila ena od izdaj dela *Kristusovo življenje* nemškega kapucinskega avtorja Martina Cochemskega, ki je v času katoliške obnove pisal literaturo z namenom širjenja in poglobljanja vere med preprostimi ljudmi. Slovenska priredba je nastala iz enakih pobud kot nemška predloga, s čimer se uvršča v versko tradicijo katoliške prenovne 17. in 18. stoletja, ki je bila zlasti z baročnimi pridigami in priljubljenimi ljudskimi pobožnostmi izrazito usmerjena k ljudstvu (Orožen 2010: 198).

Slovenska predloga *Poljanskega rokopisa* je bil nedvomno rokopis iz srede 18. stoletja z naslovom *Jeusovo življenje v sto postavah*, od katerega se je ohranila le slaba desetina besedila.⁶ Ob prvotnem pregledu in primerjavi obeh rokopisov so bili ugotovljeni določeni jezikovni odmiki od starejše verzije (npr. *napou* > *napu*; *dol obrnene* > *dolubernene*; *niegou* > *negou*) [Ogrin 2011: 395], na podlagi tekstno-kritične primerjave obeh besedil s pomočjo programskih orodij (prim. Ogrin in Žejn 2016) pa so bile podrobneje določene vrste in funkcija sprememb, ki jih je naredil avtor *Poljanskega rokopisa* pri preoddaji, tj. posredovanju besedila iz enega rokopisa v drugega prek prepisov (prim. Jäger 1998: 39). Te spremembe se v največji meri tičejo zapisa posameznih glasov, le deloma so značilne tudi za glasovje (in posledično oblike), besedje in slog besedila. Kljub nekaterim doslednim, a redkim spremembam v glasovni podobi (najopaznejša in dosledna *tv-*, *sv-* > *t-*, *s-* v zaimkih *tvoj*, *svoj* kot posledica analogije z *moj*, značilna za gorenjska in rovtarska narečja, manj akanja in vsaj deloma monoftongizacija *ie* > *e*, deloma neupoštevanje prekozložne asimilacije, dosledni zapisi *vender* namesto *vonder* in *peku* namesto *poku*) se jezikovna podoba rokopisov bistveno ne razlikuje. Avtor *Poljanskega rokopisa* je namreč večino variant jezikovnih pojavov enkrat spreminjal (npr. spremeni *otou* v *otu* »hotel«), drugič ohranjal (*na otou* zapiše kot *naotou* »ne hotel«) in pogosto spreminjal v obe smeri (npr. *pokanam* v *pokainam* in *Shivlejne* v *shiulene*) ali enkrat spreminjal, drugič ne (enkrat namesto množinske rodniške oblike *Ustem* zapiše *ustam*, medtem ko so v *Poljanskem rokopisu* tudi zapisi *ustem*), kar je kvečjemu le še povečalo jezikovno variantnost. (Ogrin in Žejn 2016: 129–30) Iz primerjave obeh besedil med drugim izhaja ugotovitev, da je avtor *Poljanskega rokopisa* besedilo tudi krajšal in da je imel poleg ohranjene predloge na voljo tudi neki drugi oz. tretji vir,⁷ po katerem je svoje besedilo deloma tudi dopolnjeval (Ogrin in Žejn 2016: 131).

3.2 Verska in politična situacija v času nastanka rokopisa

Za nastanek *Poljanskega rokopisa* je značilno isto izhodišče – približanje vere neposredno ljudem in poglobitev vere, ki je kljub različnim pogledom na verska vprašanja motiviralo že nastanek slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju. Pri Slovencih je bil ob vsakokratni verski »reformaciji« vedno znova aktualen tudi pomen »narodnega« jezika, jezika ljudstva. V jeziku so se soočala verska razhajanja, saj so se vsakokratni verski »reformatorji«, ki so se vedno znova zavzemali za poglobitev vere med ljudstvom, zavedali vloge maternega jezika vernikov pri uveljavljanju svojih verskih nazorov. Tako se je ob prelomih pojavljal svojevrsten paradoks: na eni strani odkrito in ostro nastopanje proti preteklim ali sočasnim verskim nazorom in na

⁶ Ta predloga je bila najdena in je hranjena v Arhivu Republike Slovenije, na omenjeni spletni strani pod Ms 028 (NRSS, 2011 Ms 028).

⁷ Tudi v drugi literaturi (Rebol 1909: 68–69, Lausegger 1990: XVII) so že bile zapisane domneve o obstoju danes neznanega osrednjeslovenskega besedila, ki naj bi služilo kot vir za nekatere od priredb. Te domneve o obstoju vsaj še ene, danes neohranjene predloge, po kateri je nastajal *Poljanski rokopis*, podkrepljuje tudi dejstvo, da je v slovenščini ohranjenih še nekaj besedil, ki so tako kot *Poljanski rokopis* oz. *Jeusovo življenje v sto postavah* priredba baročnega dela *Jeusovo življenje* nemškega kapucina Martina Cochemskega.

drugi strani bodisi odkrito bodisi prikrito zgledovanje pri jeziku in jezikovnih načelih avtorjev, ki so iz tega verskega nazora izhajali.

V času nastanka *Poljanskega rokopisa* se je v jeziku soočilo več verskih nazorov, katerih cilj je bil širitev in poglobitev vere med ljudstvom: v začetkih časovno že zelo oddaljeni, a še prisotni protestantizem z izrednimi in še vedno odmevnimi dosežki v kulturi in jeziku, med drugim s prevodom *Svetega pisma*, nato še vedno aktualna katoliška obnova s tradicijo ljudskih pobožnosti, temelječih zlasti na srednjeveškem mističnem izročilu, iz katerega zajema tudi *Poljanski rokopis*, in najaktualnejši janzenizem v tesni navezavi na versko-politične reforme Marije Terezije in Jožefa II., ki je zavračal srednjeveški mysticizem, a tudi omogočil nov prevod *Svetega pisma*. Na Slovenskem je teološko-racionalistični janzenizem uveljavljal knezoškof Karl Herberstein, čigar prizadevanja so bila usmerjena v bolj razsvetljeno versko življenje, naslonjeno neposredno na *Sveto pismo*. Ostro je nastopal proti ljudskim pobožnostim, ki so izhajala iz srednjeveškega mističnega izročila in ki jih je razvijalo (slovensko) meništvo (Orožen 1996: 384), in proti protestantizmu (Ambrožič 2011: 15, 20).

K razvoju slovenskega knjižnega jezika in njegove širše družbene vloge je v drugi polovici in ob koncu 18. stoletja poleg verskega pomembno prispeval še en najjezikovni dejavnik, in sicer stremljenje monarhije k še večji gospodarski moči in napredku. Eno od sredstev za doseg tega cilja je bila tudi splošna pismenost (Eržen 2011: 33), zato je bilo v sedemdesetih letih 18. stoletja v Habsburški monarhiji uvedeno obvezno šolstvo s slovenščino kot uvajalnim jezikom.⁸ Čeprav Herberstein ni bil Slovenec, je v skladu z gospodarsko usmeritvijo monarhije in v skladu s svojimi verskoreformatorskimi nazori spodbujal izobrazbo ljudi v »narodnem« jeziku. Skrbel je, da so njegovi duhovniki dobro obvladali slovenski jezik in vernike nago-varjali v njihovem jeziku, za šole je predvidel le učitelje, ki so obvladali slovenski jezik. (Dolinar 1976: 471, 478–79) Verske in gospodarske reforme so omogočile in spodbujale številne nove prevode v slovenščino. Avtor najpomembnejših je bil pod pokroviteljstvom knezoškofa Herbersteina Jurij Japelj, »po pokorščini Cerkve« (Orožen 2010: 198) pripadnik janzenizma, ki je v versko-izobraževalne namene priredil cerkvene pesmi, molitvenik, napisal številne pridige, leta 1979 po uradni predpisanim *Novem katekizmu* (Dolinar 1976: 470) dvojezično priredil t. i. *Veliki katekizem*

⁸ V Škofji Loki je bila leta 1781 ena od treh (še v Novem mestu in Idriji) »glavnih šol« in v Poljanah nad Škofjo Loko ena od 16 ljudskih šol (Gruden 1910: 983).

in v letih 1786–1802 s prevajalsko skupino⁹ poskrbel za nov prevod *Svetega pisma*.¹⁰ Čeprav je Japelj izrecno navajal, da se njegov prevod od Dalmatinovega povsem razlikuje, je bil po raziskavah Japljev glavni zgled, ob močni skladenjski naslonitvi na *Vulgato* in ob upoštevanju nekaterih drugih slovenskih prevodov (Čandek, Kastelec, Pohlin), ravno Dalmatinov prevod (Breznik 1928: 78). Japelj je s svojim prevodom *Svetega pisma* in drugimi prevodnimi in avtorskimi deli vplival tudi na jezik še vedno nastajajoče baročne literature.

3.3 Avtor in naslovnik rokopisa

Eden od ključnih podatkov o avtorju *Poljanskega rokopisa* bi bil, kateri so bili njegov primarni jezik ali narečje ter kasnejša jezikovna okolja in s tem jezikovni vplivi. Glede na splošno izobraženost duhovnikov v drugi polovici 18. stoletja lahko trdimo, da je avtor *Poljanskega rokopisa* bil izobražen in razmeroma jezikovno ozaveščen, nedvomno je tudi bil seznanjen z dotedanjo preteklo (protestantsko in baročno) in sočasno (prevodna in izvirna dela zlasti gorenjskih avtorjev, prvi katoliški prevod *Svetega pisma*) knjižnojezikovno, pa tudi rokopisno produkcijo, odprto pa ostaja vprašanje, koliko je iz njih zajemal ali jih upošteval.¹¹

Z vprašanjem jezikovne izobraženosti oz. receptivne zmožnosti je kot dejavnik jezika rokopisa povezan tudi naslovnik, ki se mu je avtor ne glede na svoj jezikovni izvor z namenom čim širše razumljivosti poskusil približati tudi z izbiro jezikovnih prvin. V zvezi z izobraženostjo naslovnika lahko najprej povzamemo dejstvo, da je bilo ob koncu 18. stoletja, ko je od začetkov uvajanja obveznega šolstva minilo že dobrih dvajset let, med slovenskim prebivalstvom še vedno več kot 90 odstotkov ljudi nepismenih (Vodopivec 2006: 11). Torej sta ob koncu 18. stoletja kot knjižnojezikovna šola za avtorje in poslušalce delovala in učinkovala tako Dalmatinov kot Japljev prevod (Orožen 1996: 253), kar tudi kaže na velik oz. bistven pomen recepcije (knjižnega) jezika v cerkvi.

⁹ Prevajalsko skupino je vodil Jurij Japelj, ki pa je zaradi nesoglasij s sodelavci vse končne jezikovne korekture opravil sam in po svoji volji (Jesenšek 2015: 15). Zato se za ta prevod v literaturi običajno uporablja izraz »Japljev prevod«, čeprav je bil Japelj glavni prevajalec in urednik le v prvi polovici tega prevajalskega projekta.

¹⁰ Japljevo prevajalsko in avtorsko delo in delovanje nista bila ozko versko usmerjena. Prevajal je tudi cesarske odloke in posvetno poezijo in jo tudi sam pisal. Bil je v tesnem stiku z Zoisovim krožkom, preko katerega se je usmeril v narodno prebuditeljstvo, bil je eden od obnoviteljev Academie Operosorum, za tisk je pripravil slovensko slovnico, ki pa zaradi njegove smrti ni izšla, in pripravljaval splošno vseslovensko slovnico. Japelj in tudi Herberstein sta zato opredeljena kot »simpatizerja« reformnega katolicizma, ki sta odklanjala janzenistične dogmatske razlage, vendar se »spogledovala« z janzenističnim »moralnim rigorizmom«. (Vodopivec 2006: 18)

¹¹ Pomen vseh teh dejavnikov za raziskave zlasti starejših obdobij slovenskega (knjižnega) jezika kažejo proučevanja življenjepisov ključnih osebnosti posameznih obdobij razvoja knjižnega jezika (npr. izvor, šolanje, stiki z drugimi izobraženci) in tudi njihovih versko- in svetovnonazorskih ter jezikoslovnih načel (avtorefleksivna razmišljanja, osebna korespondenca, slovnice).

4 Na kratko o pisavi rokopisa

Besedilo je zapisano v bohoričici¹², pisavi, ki so jo uvedli protestanti in jo je na podlagi dotedanje prakse protestantskih piscev in predvsem na podlagi dela oz. skleпов revizijske komisije Dalmatinove *Biblije* (1581) v svoji slovnici *Zimske urice proste* (1584) utemeljil Adam Bohorič. V rabi je bila vse do leta 1848, ko jo je dokončno tudi uradno nadomestila gajica, ki je bila prvič tiskana leta 1838. (Ramovš 1971: 254–56)

Bohoričica *Poljanskega rokopisa* se ne razlikuje bistveno od bohoričice slovenskih protestantov, značilen je nedosleden zapis sičnikov, šumevcev, palatalnih soglasnikov, glasov *u* in *v* in njunih variant ter glasov *i* in *j* ter njunih sklopov. Zapisovanje teh glasov je bližje protestantski tradiciji kot načelom zapisovanja v ohranjeni le približno 50 let starejši slovenski predlogi *Poljanskega rokopisa* (Ogrin in Žejn 2016: 129). Za *Poljanski rokopis* je značilen tudi zapis podvojenih soglasnikov v nekaterih tipičnih besedah, npr. zapis v besedi *gorra* »gora«, kot to besedo »zelo pogosto skoro dosledno« zapisuje Trubar in naj bi bilo le »kopija tujega pisanja« (Ramovš 1971: 155–56), enako pa je to besedo zapisoval tudi Jurij Japelj.

5 Glasovje *Poljanskega rokopisa* med sočasno osrednjeslovensko knjižno različico v razmerju do pretekle protestantske tradicije in narečjem

V nadaljevanju bomo poskušali iz obsežnega besedila izluščiti bistvene značilnosti glasovne podobe *Poljanskega rokopisa*.¹³ Določali bomo jezikovne pojave, ki pa se lahko pojavljalo v le eni varianti ali v dveh ali več variantah, vendar pri variiranju ohranjajo pomen in so odvisni tudi od številnih zunajjezikovnih dejavnikov (Bitenc 2016: 29). Pri opredeljevanju medsebojnih razmerij se bomo opirali na dialektološke opise rovtarskih narečij in gorenjskega narečja (gl. Ramovš 1935, Tominec 1964, Stanonik 1977, Ramovš 1995, Logar 1996, Kenda-Jež 2012), jezikovnozgodovinske raziskave (gl. Ramovš 1924, Ramovš 1971), besedje iz del protestantov v *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (gl. Ahačič, Legan Ravnikar, Merše, Narat, Novak 2011) in druge obravnave protestantskega knjižnega jezika (gl. Rigler 1968) ter analize jezika različnih Japljevih del, od njegovih rokopisnih del (osnutek za pridigo in delni prevod) in pridig do *Velikega katekizma* in prevoda *Svetega pisma* (gl. Škofič 2011, Orel 2011, Orožen 1985, Orožen 1996), in neposredno na Japljeva besedila, zlasti prevod *Svetega pisma*, kot najbolj reprezentativna dela osrednjeslovenskega

¹² Osnova za kritični prepis rokopisa je podrobna preučitev značilnosti bohoričice rokopisa, postavljena so načela prečrkovanja iz bohoričice v gajico, ki zadevajo zlasti šumnike, sičnike, zapis glasov *i* in *j* in sklopov teh glasov, zapis glasov *u*, *v* ter latinskih črke *y*, *y* in *æ*. Poleg zapisa v gajici kritični prepis pomeni še upoštevanje sodobnega pravopisa, zlasti glede velike, male začetnice in postavitve ločil, ter upoštevanje današnjega razumevanja besednih mej. Vsa ta načela so sestavni del kritične izdaje rokopisa.

¹³ Opredeljene jezikovne značilnosti *Poljanskega rokopisa* so v članku ponazorjene s primeri iz kritičnega prepisa, ponazarjalni primeri iz ostale literature in virov so navedeni citatno. Ilustrativnemu primeru običajno sledi zapis besede v današnjem knjižnem jeziku v narekovajih (» «).

knjižnega jezika konca 18. stoletja.

Jezikovne prvine oz. njihove variante na glasovni ravnini lahko v *Poljanskem rokopisu* v razmerju do pretekle knjižne tradicije, sočasne aktualizirane osrednjeslovenske knjižne različice in rovtarsko-gorenjskih narečnih značilnosti razdelimo v pet tipov:

1. Variante jezikovnih pojavov v *Poljanskem rokopisu*, ki so značilne že za preteklo (protestantsko) knjižno tradicijo in so ohranjene tudi v sočasni osrednjeslovenski knjižni različici, kot je značilna za Japljev prevod *Svetega pisma* in *Veliki katekizem*.
2. Variante jezikovnih pojavov, s katerimi avtor *Poljanskega rokopisa* sledi protestantski knjižni tradiciji, vendar pa za sočasno uveljavljeno osrednjeslovensko knjižno različico oz. za Japljev *Veliki katekizem* in prevod *Svetega pisma* niso značilne, lahko pa jih zasledimo v Japljevih rokopisih in nekaterih pridigah.
3. Variante jezikovnih pojavov v *Poljanskem rokopisu*, ki so prav tako značilne že za preteklo (protestantsko) knjižno tradicijo, vendar so jih gorenjski avtorji pri oblikovanju osrednjeslovenske knjižne različice konca 18. in začetka 19. stoletja načeloma, a še vedno nedosledno nadomeščali z gorenjskimi ali rovtarskimi variantami. Posledica je večja ali manjša variantnost.
4. Variante jezikovnih pojavov, ki pomenijo odmik od protestantske tradicije in dosledno upoštevanje ob koncu 18. stoletja aktualne osrednjeslovenske knjižne različice.
5. Variante jezikovnih pojavov, značilne tako za gorenjsko kot tudi rovtarska narečja, ki jih je Japelj kot eden glavnih utemeljiteljev osrednjeslovenske knjižne različice konca 18. stoletja v svojih natisnjenih delih načrtno izločal, medtem ko so še prisotne v njegovih rokopisnih besedilih in deloma tudi v pridigah.

5.1 Variante in nevariente soglasniških pojavov v *Poljanskem rokopisu*, ki so značilne tako za protestantska kot tudi Japljeva knjižna besedila, so: asimilacija *bv > b* na stiku med predpono in osnovo v oblikah glagola obvezati (*obezana* »obvezana«), variantno asimilacije *ss > s* (*sabo* »s sabo«), *zz > z* (*zgrivanim* »z zgrivanim«, »s ske-sanim«) in dosledno *zs > s* na stiku predpone in podstave (*resekan* »razsekan«), pri protestantih npr. *resvetiti* »razsvetiti« in pri Japlju npr. *fabo* »s sabo«; proteza *v-* pred vzglasnim *u-* (*vučeniki* »učeniki«, *vust* »ust«) in *o-* (*vojstrust* »ostrostr«), protestanti npr. *vusta* »usta« in Japelj *vuzheniki* »vučeniki«; ter pogosta proteza *j-* pred *e* in *i* (ob *jeti* »iti« še *jegral* »igrali«, *jerperge* »prenočišče«), pri protestantih in Japlju npr. v glagolu *jiti* »iti«. V *Poljanskem rokopisu* je izvorno nenaglašeni *o* na koncu besede skoraj dosledno zapisan kot *u*, po dolenjskem odrazu nenaglašene izglasnega *o* (*perserčnu* »prisrčno«, *očitnu* »očitno«, *dobru* »dobro«, *Galilejsku* »Galilejsko«), le izjemoma *o* (npr. le enkrat zapis variante *vedno* ob siceršnjem *vednu*). Tak zapis, ki izvira iz protestantske knjižne tradicije, so gorenjski pisci, ki so prispevali k oblikovanju kranjske ali osrednjeslovenske knjižne različice konca 18. stoletja, dosledno

prevzeli, tudi Japelj v *Velikem katekizmu* in prevodu *Svetega pisma*.

V *Poljanskem rokopisu* so nekatere variante jezikovnih pojavov omejene na določene besede, za katere so značilne od začetkov knjižnega jezika in se nato še vedno ohranjajo tudi v osrednjeslovenski knjižni različici konca 18. stoletja oz. v Japljevem prevodu *Svetega pisma*, in sicer: dosledna prekozložna asimilacija po šumnosti: *s-š* > *š-š* v oblikah glagola slišati, npr. *šliši* »sliši«,¹⁴ značilna tudi za besedila protestantov, variantno tudi za vsa Japljeva besedila; variantni zapis asimilacije po zvonečnosti pri protestantih in v Japljevem *Svetem pismu* v besedah *nigdar* »nikdar« in *britkust* »bridkost«, v *Poljanskem rokopisu* tudi redkeje varianta *nikdar* in pogosteje *bridkust*; prevladujoči zapis pridevnika *ptuj* »tuj«, ki naj bi jo umetno uvedel Trubar,¹⁵ ob enkratni pojavitvi variante *tuj*, pri Japlju dosledno *ptuj*; prehodni *j* pred *s*, *š*, omejen na oblike besede *plajš* (*plajsh*) (pri Trubarju v *Hišni postili*) in zlasti oblike besede (*v*) *ojster* »oster«:¹⁶ že protestanti so v svojih delih zapisovali tako varianto *ojster* (Dalmatin in Megiser) kot *oster*, tudi Japelj zapisuje *ojfter* v pridigah (Škofic 2011: 272) in npr. *ojfîer* in *plajsh* v prevodu *Svetega pisma*. Med te zapise spada tudi prislov *zabstojn* s še nereduciranim arhaičnim *b*, predpona *nar-*, nastala po rotacizmu, za tvorbo presežnika, varianta zaimka za prvo osebo ednine *jest* »jaz«, nastala po narečnem preglasu.

Pri razvoju skupin *-čsk-* in *-čstvo*, nastalih po onemitvi polglasnika med *č* in *s* in asimilaciji (danes knjižno *-šk-* in *-štvo*), je značilna variantnost tako za *Poljanski rokopis* kot tudi za protestante in Japljev prevodu *Svetega pisma*. Avtor *Poljanskega rokopisa* zapisuje dosledno *-šk-* v besedi *mertvaški* »mrtvaški« in *-štvo* v besedi *uboštvo*, vendar tudi skoraj dosledno *človestvo* »človeštvo« ob le dveh zapisih variante *človeštvo*. Trubar oz. protestantski pisci zapisujejo tako *mrtvački*, *mrtvaški* kot *mrtvaski*, vendar Trubar tudi dosledno *človeski* (Ramovš 1924: 299, 302), prevladujoča oblika tudi pri protestantih je tudi *človestvo*. Japljev v *Svetem pismu* običajno zapisuje *zhlovefhki*, pojavijo pa se tudi zapisi *zhloveftvu*.

5.2 Med jezikovnimi pojavi v *Poljanskem rokopisu*, ki so značilni tudi za protestante in Japljeva rokopisna, ne pa tudi natisnjena besedila, so ostanki druge praslovenske palatalizacije v rodilniku sestavljene deklinacije besed ubog, nag, tak (*ubozig* »ubogig«, *naziga* »nagega«, *taciga* »takega«), ob takih zapisih pa se pojavljajo tudi nepalatalizirane variante *ubogig*, *takiga* in *nagiga*. Variantnost je za te besede značilna že pri protestantih, medtem ko Japelj refleks druge slovenske palatalizacije le

¹⁴ V predlogi *Jezusovo življenje v sto postavah* se ta prekozložna asimilacija poleg v oblikah glagola slišati pojavlja tudi v oblikah besed sovražnik (*Shourashniki*) in služabnik (*Shlushabnik*), ki jih avtor *Poljanskega rokopisa* zapisuje v neasimilirani varianti (Ogrin in Žejn 2016: 130).

¹⁵ Trubar naj bi varianto *ptuj* ustvaril po analogiji z *tič* – *ptič* in *s* krajevnim imenom *Ptuj*, medtem ko vsa slovenska narečja poznajo le varianto *tuj* (Ramovš 1924: 178–81).

¹⁶ Primernik ostrejši in presežnik najostrejši sta v *Poljanskem rokopisu* dosledno zapisana brez vrinjenega *j*.

nedosledno in izjemoma zapisuje v pridigah (Škofic 2011: 272) in v *Svetem pismu* le nepalatalizirane variate.¹⁷

Asimilacija *s-z* v *š-ž* pred prvotno palatalnima *n* in *l* je v *Poljanskem rokopisu* omejena na zapis predloga *ž*, kot položajne variante predloga *z* pred palatalnim *n* v orodniški zvezi z osebnim zaimkom *on* (*ž nim* »z njim«). Ta zapis se pojavlja kot varianta ob pogostejšem zapisu *iz nim*, večkrat pa tudi s podvojenim predlogom (*iz ž nim* »z njim«), kar so »z učenim povzetjem predloga« vpeljali že protestanti (Ramovš 1924: 232, 303). Japelj predloga ne podvaja, v rokopisih zapisuje predlog *iz*, v tiskanih delih pa za predlog *z/s* po tradiciji v bohoričici zapisuje dosledno le *s'* (Orel 2011: 281), brez variante ob nezvencih soglasnikih.

Poljanski rokopis s protestantsko tradicijo povezuje dosleden zapis *potler* »po-tem«, ki naj bi nastala po analogiji z dvojnico *sice – sicer* (Ramovš 1924: 294), pri Japlju le *potle* in redkeje *potlej*. Redukcija vzglasnega *h-* v oblikah glagola hoteti (*otli* »hoteli«) je v *Poljanskem rokopisu* in v delih protestantov dosledna in značilna tudi za Japljeva rokopisna besedila, medtem ko je v katekizmu in prevodu *Svetega pisma h* ohranjen (Orel 2011: 281). Za *Poljanski rokopis* značilno asimilacijo *bv > b* na stiku med predpono in osnovo v besedi *obvarovati* (*obari* »obvaruj«) zapisuje tudi Dalmatin, Japelj pa dosledno neasimilirano *obvar-*.

Za izvorno palatalni *n* je v *Poljanskem rokopisu* značilna velika raznolikost, tudi tri variante v isti besedi: *otrditev* (*živlene* »življenje«), razvoj v *jn*, ki je izrazito prevladujoč pri glagolnikih (*usmilejne* »usmiljenje«, *terplejne* »trpljenje«),¹⁸ vendar sporadično značilen tudi za nekatere druge besede (*kojn* »konj«, *cujne* »cunje«), in *nj* (zlasti v odvisnih sklonih zaimkov *on* in *ona* ter oblikah svojilnega zaimka *njegov*, posamezno tudi v nekaterih drugih besedah). Tako stanje v rokopisu lahko interpretiramo kot vpliv že tradicionalne variantnosti, ki izvira vse od protestantov, in kot vpliv narečja (prim. Stanonik 1977: 305). Japelj je v rokopisih zapisoval večinoma *jn*, v pridigah je *otrditev* izvorno palatalnega *n* že redkejša in precej neenotna (Škofic 2011: 272), v katekizmu in *Svetem pismu* pa zapisuje zlasti *n* in ob glagolnikih večinoma *nj* (Orel 2011: 281).

5.3 Pri jezikovnih pojavih, ki jih uvrščamo v tretjo skupino, je v ospredju zlasti variantnost, ki izhaja iz sledenja na eni strani že več kot dvesto let uveljavljeni knjižnojezikovni tradiciji in na drugi strani načrtnemu uveljavljanju gorenjskih in/ali rovtarskih narečnih razvojev v osrednjeslovenski knjižni različici.

Zapis dvoglasnika *ej* je v *Poljanskem rokopisu* omejen na določene besede, skoraj vse imajo tudi varianto z dvoglasnikom *ie* (kar je lahko tudi vpliv koroške knjižne

¹⁷ Vendar Japelj v *Svetem pismu* nekajkrat zapiše varianto *druziga* k drug.

¹⁸ Primerjava zapisa tega glasu glede na starejšo slovensko predlogo je pokazala, da je avtor *Poljanskega rokopisa* v glagolnikih pogosto spreminjal *n* v *jn* (Ogrin in Žejn 2016: 130).

različice) in redkeje tudi z monoftongom *e* za praslovanski naglašeni *ě*, npr. v oblikah samostalnika *leto*: *liet* (približno 32 pojavitev) – *let* (7 pojavitev) – *lejtū* (1 pojavitev); v oblikah samostalnika *vera* in glagola *verovati*: *vier*, *vierval* (31 pojavitev) – *veri* (1 pojavitev); v oblikah samostalnika *svet*: *sviet* (150 pojavitev) – *svejt* (6 pojavitev) – *svet* (15 pojavitev).¹⁹ Le posamezno je dvoglasnik *ej* zapisan tudi v nekaterih drugih besedah (npr. *slejčen* »slečen« ob varianti *slečen*, *jejt* in *jesti* »jesti«, *mejnu* in *menu* »menil«, tudi z izvorom iz nosniškega *e*, npr. *deviet* ob prevladujoče *devet* »devet«). Že Trubar je v določenih položajih, in sicer v pomenskorazlikovalni vlogi (Rigler 1968: 32 isl.), ohranjal diftong *ej* namesto nadnarečnega *e*; in čeprav je Japelj dvoglasnik *ej* za naglašeni *ě* načrtno izločal in ga nadomeščal z *e* (Orožen 1996: 314), ga je tako v rokopisnih kot tudi v tiskanih besedilih v določenih besedah ohranjal (v pridigah npr. *lejtū* »leto«, *svejt* »svet«) (Škofic 2011: 270), tako kot protestanti načeloma v homonimih, v svojem prevodu *Svetega pisma* pa naj bi ga zapisoval pogosteje kot Dalmatin (Orel 2011: 279).

Eden od opaznejših jezikovnih pojavov, značilen za besedila avtorjev, ki so od prve polovice 18. stoletja v svojih delih utemeljevali osrednjeslovensko knjižno različico, tudi z vpeljevanjem gorenjskih narečnih prvin, je tudi uvajanje glasu *o* namesto dotlej tradicionalno knjižnega oz. notranjsko-dolenjskega *u* za izvorno podaljšani cirkumfleksirani *o*.²⁰ Variantnost med *u* in *o* se je pojavila že v 16. stoletju v prisegah iz Kranja (Orel 2009: 6), pogostejša je zlasti v 17. stoletju in je bila značilna za knjižna besedila še celo do 19. stoletja (Orožen 1996: 315). Tudi v *Poljanskem rokopisu* sta za podaljšani cirkumfleksirani *o* zapisani tako varianta *u* kot *o*. Iz primerov lahko razberemo, da je avtor rokopisa poskušal v oblikah iste besede zapisovati dosledno eno ali drugo varianto, večkrat pa je tudi v isti besedi enkrat zapisan *o*, drugič *u*, pri čemer ena varianta običajno še vedno izrazito prevladuje: npr. izrazito prevladujoče *Bog*, *nadloga*, *noč*, *moč*, proti manjkrat *Bug*, *nadluga*, *nuč*, *muč*, vendar tudi prevladujoče *Gospud* in *kdu* proti *Gospod* in *kdo*. Le ena varianta je npr. značilna za oblike besed *bridkust/britkust* »bridkost«, *zupern* »zoprn«, *rezbojnik* »razbojnik«, *murje* »morje« ter kazalni zaimek za srednji spol *to*, *le-to*. Japelj je sprva dolenjski *u* večinoma ohranjal, v pridigah ter priredbi katekizma in v prevodu *Svetega pisma* pa ga je z nekaj izjemami (*pruti*, *skuži*) in v izglasju (*kaku*, *taku*, *lepu*) nadomeščal z *o* (Orožen 1996: 254–255, Orel 2011: 279). Za *Poljanski rokopis* je variantnost zaradi nadomeščanja glasu *u* z glasom *o* veliko večja kot v Japljevih tiskanih delih.

Za izvorno nenaglašeni *ě* avtor *Poljanskega rokopisa* zapisuje v skladu s protestantsko tradicijo varianto *i* in v skladu s tendencami v sočasni osrednjeslovenski knjižni različici varianto *e*. Varianta *i* je značilna dosledno v besedi *divica* »devica«,

¹⁹ Oblike homonima samostalnika *svet* v pomenih »posvet« in »nasvet« so z le eno izjemo (*sviet* »posvet«) zapisane z monoftongom *e*.

²⁰ Posebnost v *Poljanskem rokopisu* je zapis dvoglasnika v besedi *stou* »sto« (ob variantah *sto* in prevladujoči *stu*), kar je zapisano po starejši slovenski predlogi.

v končnicah *-iga*, *-imu*, kjer je *i* lahko tudi reduciran (*nebeškiga* »nebeškega«, *brumnimu* »pobožnemu«), izjema so sklonske oblike pridevniškega zaimka *ta* (dosledno *tega*, *temu*), in v glagolski priponi glagolov na *-eti* (*vidili* »videli«), medtem ko v drugih besedah izrazito prevladuje *e* (*človek* proti manjkraj *človik*, dosledno *resnica*). Pri tem je opazna velika podobnost z Japljevim zapisovanjem, ki je v svojih natisnjenih delih sicer načrtno izločal *i* za izvorno nenaglašeni *ě* in vpeljeval gorenjski odraz *e*, knjižno tradicionalni *i* pa se vseeno pojavlja v istih besedah kot v *Poljanskem rokopisu*, v *Svetem pismu* npr. poleg *divize* »device« še *nepridniga* »nepridnega« in *vidili* »videli«. Ob običajnem zapisu *zhlovek* »človek« je v *Svetem pismu* le enkrat zapisana tudi varianta *zhlovik*.

5.4 Med značilnostmi glasovja, s katerimi jezik *Poljanskega rokopisa* sledi le uveljavljeni osrednjeslovenski knjižni različici, sta najbolj dosledni in opazni asimilacija *šč* > *č* (*češen* »češčen«) in disimilacija *čre-*, *žre-* > *če-*, *že-* (*čeda* »čreda«, *čevle* »čevlje«, *čeva* »čreva«, *žebe* »žrebe«), ki sta značilni zlasti za gorenjska in rovtarska narečja, medtem ko je za protestantska besedila nasprotno značilno dosledno zapisovanje variant *šč* ter *čre-* in *žre-*. V *Poljanskem rokopisu* je izvorno palatalni *l* dosledno depalataliziran v *l*, v celem besedilu je le en primer zapisa *lj* oz. *li* (*veselja*), medtem ko so protestanti zapisovali svoje ožje narečne variante (Orel 1996: 255). Otrditev izvorno palatalnega *l* (z izjemo podstave *krajl-*, kar povzema po Dalmatinu) je značilna tudi za vsa Japljeva dela (Škofic 2011: 272).

5.5 Pri jezikovnih razvojih lahko v *Poljanskem rokopisu* prepoznamo tudi številne variante, največkrat skupne rovtarskim narečjem in gorenjskemu narečju, ki jih Japelj v svojo osrednjeslovensko knjižno različico načeloma ni vključeval in se zaradi zemljepisne/narečne omejenosti pri protestantih ne pojavljajo. Nekatere od teh variant so značilne za Japljeve rokopise in v manjši meri tudi za pridige (prim. Orel 2011: 280–81, Škofic 2011: 272), medtem ko jih v natisnjenih delih ni oz. se pojavijo le izjemoma. Dokaj dosledne so številne asimilacije, disimilacije in redukcije: *dv* > *v* (*doje* »dvoje«, *doru* »dvoru« – Japelj v *Svetem pismu* *dvora*, *kladu* »kladivo«) *zd* > *z* (*ozravti* »ozdraviti« – Japelj *osdraviti* –, *vzignu* »vzdignil«, Japelj dosledno oblike kot *vsdignil*, z le eno izjemo *Vsigni*), ter *vr* > *r* (*red* »vred«, vendar tudi zapis *vred*, pri Japlju v *Svetem pismu* le *vred*), *vz* > *v* (*vbodilu* »vzbudilo«), *st* > *s* (*Kersnika* »Krstnika« ob pogostejšem zapisu *Kerstnik*, v Japljevem *Svetem pismu* le *Kårftnik*), *bt* oz. *pt* in *ht* > *ft* (*droftin* »drobtin« – Japelj v *Svetem pismu* *drobtin* –, *noftmi* »nohti«), *tk* > *hk* (*vhkane* »vtkane«, *prekrahka* »prekratka«, Japelj v *Svetem pismu* le *kratku*), *mk* > *nk* (*tanki* »tamkaj«, vendar tudi varianti *tamkej* in *tamki*, Japelj v *Svetem pismu* *tamkaj*), *pš* > *vš* (*všenca* »pšenica«, Japelj rokopisno zapiše *ta nar leuši* »najlepši«, v *Svetem pismu* le *pšhenizo*), *mn* > *vn* (*spovni* »spomni«, pri Japlju v rokopisih in pridigah npr. *spouni*, v *Svetem pismu* le *spómnil*), asimilacija *n* > *m* pred ustniki (*am vzeti* »an vzeti«, »zavzeti se«, variantno tudi *an vzeti*), asimilacija *je* > *i* oz. *j* > *i* (*izdariti* »jezditi«), *p* > *f* (*škrofiti* »škropiti«, Japelj v rokopisih *oskroflen*), *v* > *b* v besedi *nebesta* »nevesta« ob varianti *nevesta* (Japelj v rokopisih *nebesta*, v *Svetem pismu* *nevesto*),

sekundarni *tj > k* (*treki* »tretji«, *kje* »tja«, pri Japlju v rokopisih in pridigah *treki*, sicer le *trejti*), *l(i)l > ln* (*miselna* »mislila«, v *Svetem pismu* zapis *mišlila*). Za števnike so značilne redukcije *tk > k* (*tavženkrat* »tavžentkrat«, »tisočkrat« ob varianti *tavžentkrat*, kot zapisuje tudi Japelj v *Svetem pismu*) in *td > d* (*pedeset* »petdeset«, vendar tudi *triniupedeseta*, pri Japlju *petdefet*). Značilna je oblika zaimkov *tvoj* (*toj* »tvoj« – Japelj knjižno *tvoj*) in *svoj* (*soj* »svoj« – Japelj knjižno *fvojih*), verjetno kot (asimilirana) analogična oblika po zaimku *moj* (Ramovš 1924: 144). Le enkrat je v *Poljanskem rokopisu* zapisan ostanek palatalizacije v samostalniški sklanjatvi v mestniku ednine moškega spola (v *roc* »v roki«, ob siceršnjem v *roki*), gorenjsko-rovtarska proteza *g-* je omejena na zaimek za moško osebo *gun* »on«,²¹ najdemo tudi primere metateze (*skraspal* »spraskali«). Pri kratko naglašanih samoglasnikih se nedosledno pojavlja prehod izvorno kratko naglašene *i* v polglasnik (*gled* »glid, sklep«, *neč* »nič« ob enkratnem zapisu *nič* – Japelj v rokopisih *nezh*, v *Svetem pismu* *nizh*, vendar pa običajno *nit* ob enkratnem zapisu *net* »nit«) in vzporedno prehod kratko naglašene *u* v *o* (prevladujoče *vkop* ob varianti *vkup* »skupaj«, dvakrat zapis *kroh* z variantama *kreh* – s polglasniškim izgovorom, šest zapisov – in izrazito prevladujočo *kruh*). Kratki *o* ali a v določenih glasovnih okoljih v zadnjem ali edinem zlogu preideta v *e* ali polglasnik (*mrez* »mraz – prim. besedo *mrez* kot primer za razvoj akutiranega kratkega a v kratki e in nato podaljšani e v črnovškem rovtarskem narečju (Tominec 1964: 12) –, *slab* »slab«, *kraj* »kraj«, *bel* »bolj«, vendar tudi *mraz*, *slab*, *kraj* Japelj v *Svetem pismu* npr. le *mras*, *flab*), zložni *r* je v redkih primerih (ob običajnem *er*) zapisan kot *or* (*zvortana* »zvrtna«, *lotornije* »lotrnije«, »prešuštva«).

V *Poljanskem rokopisu* je samoglasniška redukcija močno prisotna, veliko bolj kot pri Japlju, pri katerem bi glede na stopnjo redukcije v sočasnem govoru pričakovali večji izpad kratko naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov (Orožen 1996: 255). Verjetno najpogosteje je reducirani končni *-i* (*prav* »pravi« k glagolu *praviti*), kar je značilno tudi za današnje gorenjsko narečje (Škofic 1998: 210), podvrženi pa so ji praktično vsi nenaglašeni samoglasniki, poleg i še zlasti nenaglašeni *u* (*žejlo* »žejalo«, *obenga* »nobenega«, *jezk* »jezik«, *sromaška* »siromaška«, *varvanja* »varovanja«, *trebh* »trebuh«, *pšice* »puščice«). Pogoste so tudi popolne samoglasniške redukcije za *r*, kjer *r* prevzame vlogo samoglasnika in je v *Poljanskem rokopisu* pisan kot *er* s polglasnikom (*dervu* »drevo« – Japelj v *Svetem pismu* zapiše *drevu*, *deržina* »družina«). Skoraj za vsak primer najdemo zapisano tudi varianto brez samoglasniške redukcije (npr. *jezik*, *trebuh*). Poleg že navedenih samoglasniških upadov, v manjši meri značilnih že za protestantska besedila, in redukcij nenaglašanih samoglasnikov so za *Poljanski rokopis* značilni prednaglasno ukanje ali prehod nenaglašene *o* zlasti vzglasnega *o- > u-* (npr. *ustali* »ostali« k glagolu *ostati*, vendar izrazito prevladujoči zapis *ostali*, redko *ukol* ob izrazito prevladujočem *okol* »okoli«, *ugrej* ob *ogrelu* k »ogreti«), zelo redko pa tudi vzglasni *u-* prehaja v *o-* (*odrihati* »udrihati« *otrudla* »utrudila«), tudi v izglasju, v končnici se *-u razokroži* v *-o*, kar je značilno za go-

²¹ V ohranjeni predlogi *Poljanskega rokopisa* je v delu besedila, ki je bil pri preoddaji besedila izpuščen, proteza *g-* zapisana tudi v tožilniški obliki pridevniškega zaimka *ona*: *To poshelejne te ie ulejklu na guna, ta Bridkust na ta druga Stran*. (NRRS, 2011, Ms 028, str. 032v)

renjščino že od 16. stoletja (*mo* »mu«); t. i. e-jevsko akanje v nikalnici ne (*na žaluj* »ne žaluj«, *na more* »ne more«, pri Japlju rokopisno tudi še *na*, medtem ko v *Svetem pismu* le *ne/ne-*) oz. nedosledno v predponi *na-* »ne-« (*naprenesane* »neprenesene«, »neznosne« ob *nedovžnu* »nedolžno«), preglas v sklopu *aj > ej*, v nekaterih primerih se nato asimilira v *i* (prevladujoče *tujej* ob redkih zapisih *tukaj* in po prilikovanju *tuki* – pri Japlju v rokopisih in pridigah še *tujej*, v *Svetem pismu* skoraj dosledno, z dvema izjemama, *tukaj* in izrazito prevladujoče *tedej* »tedaj«, prevladujoče *skupi* ob bistveno redkejši varianti *skupej* »skupaj«, *skrevej* »skrivaj«, *čakite* »čakajte«), prednaglasni *i* slabi v *e* ali polglasnik, v rokopisu zapisan z *e* (*lesice*, »lisice«, redkeje tudi pri protestantih in Japlju, *šerok* »širok«), zelo pogosto je pred- in ponaglasno akanje (*o > a*) (*damisli* »domisli, zamisli«, *popolnoma* »popolnoma«, *po voda* »po vodo«, *lakata* »lakota«, *odgovariš* »odgovoriš«, *ponižnastjo* »ponižnostjo«), deloma značilno že za protestante, vendar ne v končnicah (npr. *popolnoma* pri Trubarju v *Cerkovno ordnigi* in prevodih iz *Svetega pisma*, podobno pri Trubarju *lakata* v *Katekizmu* in svetopisemskih prevodih) in le izjemoma za Japljeva *Veliki katekizem* in *Sveto pismo*; slabitev *e* in *a* v položaju pred *v*: *ev, av > ov* (*imov* »imel«, *povedov* »povedal«, *delovc* »delavec«, *sramvov* »sramoval«) in asimilacija *ov/ev/iv > u* (*deluc* »delavec«, *dnarju* »denarjev«, *poplaču* »poplačal«, *terpu* »terpel«, *kupu* »kupil«, *a > o* ob *k* (*koker* »kakor«, Japelj v *Svetem pismu* *kakor*) ter *o > polglasnik* v vezniku *ko > ke* (varianta *ke* prevladuje ob varianti *ko*); polglasnik v zadnjem ali edinem zlogu položajno za v preide v *o* (*von* »ven«, *vos* »ves«), vendar ob pogostejših variantah *vun* (po protestantski tradiciji) in gorenjski *ven, ves*, kar Japelj v *Svetem pismu* dosledno zapisuje *vùn, vù/s* in s krativcem nad samoglasnikom zaznamuje polglasniški izgovor.

6 Sklep

V besedilu lahko opazujemo različne variante jezikovnih pojavov, ki jih lahko uvrstimo v preteklo knjižno tradicijo, aktualno osrednjeslovensko ali kranjsko različico knjižne »norme« in govorjeni jezik ali narečje. Čeprav lahko pri analizi glasovne podobe *Poljanskega rokopisa* precejšnje variantnost opazujemo že pri soglasnikih, so zlasti samoglasniški razvoji zaznamovani s številnimi variantami. Tudi Japelj se je pri prevodu *Svetega pisma* tako kot avtor *Poljanskega rokopisa* jezikovno zgledoval po knjižnem jeziku, kot so ga v svojih delih utemeljili protestanti. V *Poljanskem rokopisu* pa najdemo tudi zapise variant iz protestantske knjižne tradicije, ki se razlikujejo od Japljevega zapisa v *Svetem pismu* (prim. poglavje 5.2). Avtor *Poljanskega rokopisa* je dosledno zapisoval gorenjske narečne pojave, ki so jih v osrednjeslovensko knjižno različico vključevali gorenjski pisci 18. stoletja in ki so značilni tudi za Japljev prevod *Svetega pisma*. Pomenljivo je tudi, da določene variante, ki so jih v knjižnem jeziku utemeljili protestanti, tako avtor *Poljanskega rokopisa* kot tudi Japelj, ki jih je sicer skušal dosledno nadomeščati z gorenjskimi, večkrat zapisujeta v istih besedah (npr. odrazi naglašene in nenaglašene *ě*, podaljšane cirkumflektirane *o*), kar tudi kaže na večjo avtorjevo upoštevanje sočasne osrednjeslovenske (kranjske) knjižne različice, ki je vplivala tudi na rokopisna besedila.

Glede na številne variante v jeziku rokopisa, ki so obenem sestavina narečnega koda, in glede na variante, s katerimi se besedilo nedvomno zgleduje po tedanji osrednjeslovenski knjižni različici, lahko sklepamo, da je pisec rokopisa moral tudi sam jezikovno izhajati iz gorenjsko-rovtarskega območja. Vsekakor se jezik rokopisa najbolj približa takratni osrednjeslovenski knjižni različici, vsebuje pa precej variant, značilnih ali sprejemljivih le za takratna rokopisna besedila. Precejšnjo prisotnost gorenjskih in/ali rovtarskih jezikovnih variant, ki za Japlja v sočasni osrednjeslovenski knjižni različici niso bile sprejemljive, lahko povežemo tudi z namenom nastanka rokopisa in z naslovnikom besedila. Avtorja *Poljanskega rokopisa* je hotel vernikom (kapucinom) ponuditi meditativno-pripovedno besedilo, ob katerem bi poglobljali svojo vero, pri tem najverjetneje njegov cilj ni bil, da bi svojega naslovnika tudi jezikovno izobrazil. Pri presojanju tega namena je pomembno tudi dejstvo, da je takratna cerkvena oblast nastopala odločno proti literaturi s srednjeveškimi mističnimi vsebinami, in zato besedilo, kot je *Poljanski rokopis*, niti ni imelo možnosti, da bi reflektirano usmerjalo jezikovni razvoj in tudi jezikovno izobraževalo poslušalca – vernika, kot ga je lahko in ga je hotela razsvetljenska racionalistična janzenistična literarna produkcija.

Sklenemo lahko, da je *Poljanski rokopis* v jezikovnem smislu nedvomno otrok svojega časa, varieteta med narečjem in takratno regionalno zamejeno knjižno različico, kamor lahko kljub nekaterim razlikam v jezikovni podobi uvrstimo tudi znano predlogo *Poljanskega rokopisa*. Njuna jezikovna podoba ni homogena, zaznamuje jo zlasti variantnost, vseeno pa dovolj stabilna in določljiva.

VIRI IN LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Matjaž AMBROŽIČ, 2011: Cerkevne razmere v Japljevem času. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 9–30.
- Maja BITENC, 2016: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: ZIFF.
- Aleksander BIJELČEVIČ, 2013: Starejša slovenska književnost v literarni vedi po letu 1990. *Slavistična revija* 61/1. 117–33.
- Anton BREZNIK, 1928: Japljev prevod Svetega pisma. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7/1–4. 77–106.
- France DOLINAR, 1976: Pastoralna dejavnost ljubljanskega škofa Karla Janeza Herbersteina. *Bogoslovni vestnik* 36/4. 462–82.
- Andreja ERŽEN, 2011: Jezikovne razmere v Japljevem času. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 31–40.
- Josip GRUDEN, 1910: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Celovec: MD.

- Jurij JAPELJ, Blaž KUMERDEJ, 1800–1804: *Svetu pismu noviga testamenta, id est: Biblia sacra novi testamenti ... Splet*.
- Gerhard JÄGER, 1997: *Uvod v klasično filologijo*. Ljubljana: ŠOU – Študentska založba.
- Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Maribor: FF (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 110).
- Karmen KENDA-JEŽ, 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ur. E. Kržišnik. Ljubljana: FF. 263–76.
- , 2011: *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgladu besedišča in glasoslovja: Doktorska disertacija*. Ljubljana: UL.
- Herta LAUSEGGER, 1990: Koroško bukovništvo in Drabosnjakov *Marijin pasijon*. Andrej Šuster, *Marijin pasijon 1811*, ur. H. Lausegger. Celovec: MD (Zbrana bukovniška besedila, 1). VII–XVIII.
- Tine LOGAR, 1996: *Dialektološke in zgodovinske razprave*. Ur. K. Kenda-Jež. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- NRSS, 2011. *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Ur. M. Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU, IJS. <http://ezb.ijs.si/nrss/>
- Matija OGRIN, 2011: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija* 59/4. 385–99.
- Matija OGRIN, Andrejka ŽEJN, 2016: Strojno podprta kolacija slovenskih rokopisnih besedil: Variantna mesta v luči računalniških algoritmov in vizualizacij. *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 29. september–1. oktober 2016*. Ur. T. Erjavec, D. Fišer. Ljubljana: ZIFF. 125–32.
- Irena OREL, 2003: Slovenski pisni jezik nekdanj in danes – med izročilom in govorom. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ur. A. Vidovič-Muha. Ljubljana: FF. 551–62.
- , 2009: Starejša besedila kot vir za preučevanje zemljepisnih jezikovnih različkov. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. V. Smole. Ljubljana: ZIFF. 3–22.
- , 2011: Izrazna raznolikost v Japljevih besedilih med izreko in normo. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 275–88.
- Martina OROŽEN, 1985: Smernice knjižnega jezikovnega razvoja od Jurija Dalmatina do Jurija Japlja (1584–1784). *Jezik in slovstvo* 30/7–8. 217–23.
- , 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: FF.
- , 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: FF, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. (Mednarodna knjižna zbirka Zora).
- Boris PATERNU, 1986: Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec s sodelovanjem Jožeta Koruze. Ljubljana: FF. 53–74.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika 2: Konzonantizem*. Lju-

- bljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1995: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- , 1971: *Zbrano delo: Prva knjiga*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik, SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- Frančišek REBOL, 1909: Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. *Čas* 3/1–2. 64–74.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Marija STANONIK, 1977: Govor Žirovske kotline in njenega obrobja. *Slavistična revija* 25/2–3. 293–309.
- Jožica ŠKOFIC, 1998: Vatroslav Oblak o Skalarjevem rokopisu. *Vatroslav Oblak*. Ur. A. Šivic-Dular. Ljubljana: FF. 205–15.
- , 2011: Odsev gorenjščine v Japljevih delih. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 267–74.
- Ivan TOMINEC, 1964: *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: SAZU.
- Peter VODOPIVEC, 2006: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan.

SUMMARY

With regard to the extensive text editorially titled “The Poljane Manuscript”, it can be concluded that it was compiled around 1800 at the Capuchin monastery in Škofja Loka. The dialect used in Škofja Loka and the surrounding area is part of the Rovte dialect group, which comes into contact with the Upper Carniolan dialect in the west and is thus strongly influenced by Upper Carniolan dialect features. At the time the manuscript was compiled, central Slovene territory used the Upper Carniolan standard Slovene—which, among other things, developed based on the tradition of the Reformation-era standard language—alongside three other standard Slovene languages or versions of standard Slovene elsewhere that were influenced by other dialects.

The author of the Poljane Manuscript is unknown and therefore his linguistic origin, educational background, and awareness can only be assumed. However, one of the templates on which the scribe based the manuscript is known, and the analyses to date show that—with certain exceptions—there are no major differences in the linguistic form of the two manuscripts. The purpose of the Poljane Manuscript is related to the aim of the original German text compiled during the Counter-Reformation: to spread and strengthen the faith among people. At the end of the 18th century, rationalism-oriented Jansenists strictly rejected any literature that was based on medieval mysticism (which was also in line with the religious and political reforms), while seeing to the religious and linguistic education of priests, and supporting the introduction of compulsory education with Slovene as an introductory language. The religious “reformists” renewed awareness of the importance of language and linguistic education for spreading and strengthening the faith led to the new translation of the Bible, i.e., Jurij Japelj’s translation.

Despite official claims that it deviated from Jurij Dalmatin's translation, it was modeled on it considerably, while also influencing the emerging literature, including the Poljane Manuscript. Because the introduction of compulsory education at the end of the 18th century had not yet had any considerable influence on people's literacy, church remained the main source of standard language for addressees of the Poljane Manuscript.

The numerous phonological features of the Poljane Manuscript that range between the Reformation-era and contemporary Upper Carniolan standard (as manifested in Japelj's translations of the Large Catechism and the Bible) language traditions and various dialect developments, they can be generally divided into five types: (1) Features typical of both the Reformation-era standard language and the contemporary Upper Carniolan standard Slovene; (2) Features in which the manuscript's author prioritized the Reformation-era tradition over the Upper Carniolan authors; (3) Most cases display Japelj's introduction of Upper Carniolan innovations, but the Reformation-era tradition is preserved to some extent; (4) In features that were most representative of the Upper Carniolan standard Slovene, the author consistently took his contemporaries into account; (5) Extensive use of dialect characteristics that were no longer acceptable in the Upper Carniolan standard Slovene of the time. Based on the numerous Rovte Upper Carniolan dialect features in the phonology, it can be concluded that the manuscript's author also came from this linguistic area.

The language or phonology of the Poljane Manuscript is primarily characterized by numerous variants that can be interpreted as the result of the emergence of several linguistic codes and as a combination of all the factors that shaped the manuscript's language: the manuscript's purpose, which emphasized the religious and spiritual (rather than linguistic) education of the target audience, which was still relatively uneducated linguistically, and the unfavorable attitude of the church authorities to these types of texts. In terms of language, the Poljane Manuscript is a product of its time and it represents an intermediate variety between a dialect and the contemporary Upper Carniolan standard Slovene.